

अहंकारात्तामसात् पृथिव्यादीनां पाठक्रमो न विवक्षितः ॥ १ ॥ एतेषु येशब्दादयः संतिते बुनिमित्तभूतेषु भूतानि मानुषादीनि मुह्यन्ति ते प्रसिद्धाः योगिनोऽपि मुह्यन्तीत्यध्यात्त्ययोज्यं ॥ २ ॥ महाभूतानां देहाका-
राणां विनाशो मरणं तदन्ते भयं नारकं तथा प्रलये च दैनंदिना दौप्रत्युपस्थिते दाहशोषादिजं महत्प्राणभृतां प्राणिनां भयं ॥ ३ ॥ तत्र मरणस्य सर्वप्रत्यक्षत्वात्तदुपेक्ष्य प्रलयमाह यदिति उत्तरोत्तरं अनुलोमं आकाश-
वाय्वग्निसलिलपृथिवीक्रमेण ॥ ४ ॥ तत इति द्विविधानि भूतानि स्थूलानि सूक्ष्माणि च तत्रैर्योगबलेन सूक्ष्मेषु स्थूलानां प्रविलापनं कृतं ते तन्मात्रशरीराः संतो न स्थूलेषु भूतेषु न श्यसु विनश्यन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥ ननु
कोशनाशो कोशकार इव स्थूलनाशे सूक्ष्माणिकथं न नश्यन्तीत्याशंक्याह शब्द इति शब्दादयो विषयाः क्रियाश्च तद्गृहणरूपाः करणनित्याः करणात्मना मनोमात्रेण रूपेण नित्याः अविनाशिन्यः कारणनित्या इति
पाठेपि कारणं दहराकाशाख्यं सोपाधिब्रह्मतद्रूपेण नित्याः मोहसंज्ञिताः स्थूला अनित्या अनृतत्वात् तस्मै सत्याः कामा अनृतापि धाना इति श्रुतिर्हि सूक्ष्माणां सत्यत्वं तत्पि धायकानां स्थूलानामनृतत्वं चाह तस्माद्युक्त

ब्रह्मोवाच अहंकारात्प्रसूतानि महाभूतानि पञ्च वै ॥ पृथिवी वायुराकाशमापो ज्योतिश्च पञ्चमं ॥ १ ॥ तेषु भूतानि मुह्यन्ति महाभूतेषु पञ्चसु ॥ शब्दस्पर्शनरूपे
पुरसगंधक्रियासु च ॥ २ ॥ महाभूतविनाशांते प्रलये प्रत्युपस्थिते ॥ सर्वप्राणभृतां धीरामहदभ्युद्यते भयं ॥ ३ ॥ यद्यस्माज्जायते भूतं तत्र तत्प्रविलीयते ॥ लीयन्ते
प्रतिलोमानि जायन्ते चोत्तरोत्तरं ॥ ४ ॥ ततः प्रलीने सर्वस्मिन् भूते स्थावरजंगमे ॥ स्मृतिमंतस्तदा धीरानलीयन्ते कदाचन ॥ ५ ॥ शब्दः स्पर्शस्तथारूपं रसो गंधश्च
पञ्चमः ॥ क्रियाः करणनित्याः स्युरनित्या मोहसंज्ञिताः ॥ ६ ॥ लोभप्रजनसंभूतानि विविशेषात् किंचनाः ॥ मांसशोणितसंघाता अन्योन्यस्योपजीविनः ॥ ७ ॥
बहिरात्मान इत्येते दीनाः रूपणजीविनः ॥ प्राणापानावुदानश्च समानो व्यान एव च ॥ ८ ॥ अंतरात्मनि चाप्येते नियताः पञ्चवायवः ॥ वाङ्मनोबुद्धिभिः सार्द्धमिदं
मष्टात्मकं जगत् ॥ ९ ॥ त्वक्घ्राणश्रोत्रचक्षुःपिरसनावाक् संयताः ॥ विशुद्धं च मनो यस्य बुद्धिश्चाव्यभिचारिणी ॥ १० ॥

मुक्तं धीरानलीयन्ते कदाचनेति ॥ ६ ॥ अनित्यानां लक्षणमाह सार्द्धेन लोभेति लोभोलब्धुमिच्छा तस्य प्रजनं प्रजाफललोभपूर्वकं कर्मेत्यर्थः तस्मात्संभूताः संयुक्ता इति पाठे कर्मवद्धाः निर्विशेषाः सर्वेषां पांच
भौतिकत्वाविशेषात् अकिंचनाः नास्ति किंचन वस्तु सत्यामुताः रज्जूरगवत्तुच्छा इत्यर्थः अन्योन्येतु जीवो जीवस्य जीवनमित्यर्थान् श्वराः ॥ ७ ॥ बहिरात्मानः स्थूलशरीराणि दीनाः क्षुधाद्युपद्रुताः रूपणजी-
विनः बाह्यसाधनजीवनाः नित्यानियावन्मोक्षस्थायीनि भूतान्याह सार्द्धेन प्राणेति ॥ ८ ॥ अंतरात्मा चित्तिच्छायायुक्तोऽहंकाराख्यो जीवः प्राणादिपञ्चकं वाङ्मनोबुद्धिचयं चेत्यष्टावुपाधित्वेन नियतानियमेन
संबद्धाः एतदष्टकात्मकं जगत् अयं भावः मनसा ह्येव पश्यति मनसा शृणोतीत्यादि श्रुतेः चक्षुःश्रोत्रात्मकं मन एव सर्वकरणरूपं करणानां च प्राणेभ्यो देवादेवेभ्यो लोका इति चक्षुरादिभ्यः सूर्यादीनां तेभ्यो रूपादीनां
चोत्पत्तिश्रवणेन सर्वहेतुतया सर्वात्मकत्वादेतावन्मात्रं जगदित्युक्तमेवोक्तं अष्टात्मकं जगदिति ॥ ९ ॥ १० ॥